

Ana Marija Sobočan

ENOSTRANSKE POSVOJITVE V ISTOSPOLNIH DRUŽINAH V PRAKSI SOCIALNEGA DELA

UVOD

V praksi socialnega dela se strokovne delavke in delavci pogosto srečujejo z novimi situacijami, ki zahtevajo nove modele ravnanja in razvoj novih vidikov metod socialnega dela. Te situacije so po navadi posledica novih družbenih pojavov, odnosov in kontekstov ali pa novih pristopov in pogledov nanje. Prej neobstoječi, neznan ali nevidni pojavi in odnosi v spremenjenih okoliščinah potrebujejo tudi pozornost in obravnavo socialnega dela.

V zadnjih dveh letih (2009–2010) je bil v slovenskem prostoru na področju družinske zakonodaje in urejanja razmerij v družini še posebej aktualen predlog družinskega zakonika. V svoji prvotni različici je urejal odnose med zakoncema kot med dvema osebama (in ne več med moškim in žensko tako kot prejšnji zakon na področju družine, Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih 2004). Predlog družinskega zakonika je izzval veliko javnih in političnih odzivov. Hkrati smo v zadnjih nekaj letih tudi v Sloveniji pričeli vse večji vidnosti družin staršev istega spola (*cf.* raziskava o istospolnih družinah pri nas v Sobočan 2009, 2011).

Zaradi zakonodajno-pravne praznine, katere posledica so neurejena (pravno nepriznana) razmerja med socialnimi starši v družinah, v katerih sta oba starša istega spola, so leta 2010 socialni starši v družini na nekatere centre za socialno delo vložili prve vloge za posvojitev otroka. To so bile družine (kolikor je znano, so vloge vložile tri družine dveh mater), v katerih je ena od partnerk biološka mati otroka, druga pa zanj enakovredno skrbi, torej izvaja starševsko funkcijo; v vseh primerih (znanih

avtorici prispevka) pa sta partnerki otroka načrtovali skupaj, zanj skupaj skrbeli od rojstva, drugi biološki starš pa je bil neznan (ker gre npr. za primere anonimne umetne oploditve ali zavestno odločitev staršev in darovalca).

Vrhovno sodišče je v istem času priznalo veljavnost dveh tujih listin o starševstvu (dve družini, ki ju sestavljata dva očeta, sta posvojili otroka v ZDA) in tako imamo v naši državi dva otroka, od katerih ima vsak tudi pravno (ne le skrbstveno) dva očeta. Poleti 2011 je bila izdana prva (negativna) odločba na vlogo za posvojitev nebiološkega otroka partnerke; registrirani partnerki sta se pritožili na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in njuna pritožba je bila ugodno rešena. Do jeseni 2011 je tako v Sloveniji predvidoma tudi najmanj en otrok, ki ima poleg biološke tudi pravno priznano socialno mamo, torej mamo, ki ga je posvojila.

Spomladi 2011 smo na Fakulteti za socialno delo izvedli seminar za strokovne delavce in delavke na področju posvojitve. Del časa smo namenili tudi aktualni temi istospolnih družin in vlog za posvojitev biološkega otroka partnerke. Z njimi so nekatere sodelujoče socialne delavke že imele izkušnje. Ugotovili smo, da pojav, s katerim se socialne delavke v svoji strokovni praksi prej še niso srečale, pomeni nov izziv, predvsem pa novo učenje in oblikovanje novih pristopov.

Kot se je pokazalo v praksi, takšna nova situacija pomeni tudi zadrego, številne pomisleke, pa tudi priložnost za premislek o lastnih strokovnih in osebnih vrednotah in načelih pri strokovnih delavkah. Čeprav ne

obstajajo zakonske omejitve glede posvojitve otroka s strani ene osebe (že po zdaj veljavnem ZZZDR, ki sega v leto 1977, je to mogoče, o tem so se izrekli tudi pravni strokovnjaki), torej nebiološkega starša oz. partnerke biološke matere v istospolni partnerski skupnosti, do zdaj (julij 2011) še ni bilo primera, da bi center za socialno delo potrdil vlogo za enostransko posvojitve istospolne partnerke biološke matere otroka.

Razlogi za takšno »neodločnost« so verjetno različni, vsi pa izvirajo iz skrbi za otrokove koristi in odnosa do homoseksualnosti v naši družbi. Neformalni pogovori s socialnimi delavkami so razkrili nekatere specifične pomisleke, npr. strah pred tožbo domnevno anonimnega drugega biološkega starša, ki ni vključen v postopek na centru, strah pred »medijskim linčom«, ki bi morda centre za socialno delo obtožil družbeno nesprejemljivih odločitev (v medijih je najbolj vidno prav nasprotovanje izenačitvi pravic med družinami različnospolnih in istospolnih partnerjev), strah, ki izhaja iz domnevne »moralne odgovornosti« do otrokove prihodnosti in iz tega, kar so po mnenju socialnih delavk posledice življenja z dvema staršema istega spola, ipd. (osebni pogovori, marec 2011). Kot najpogostejšo navedbo lahko identificiramo negotovost glede pravne ureditve – socialne delavke namreč menijo, da bi v primeru, ko bi jim zakon postopek odobritve enostranske posvojitve istospolnega partnerja biološkega starša jasno predpisoval, ne imele nikakršnih zadreg in bi preprosto »izvajale zakon« (*ibid.*).

Takšna drža je seveda v skladu s tem, da je socialno delo poklic, ki izvaja državne socialne politike in upošteva veljavno zakonodajo, vendar po drugi strani ne gre zanemariti, da je socialno delo tudi poklic s svojim temeljem vrednot. Na podlagi temelja vrednot se mora v številnih okoliščinah, ko zakon ne ureja neposredno položaja uporabnikov socialnega dela oz. ne omogoča izboljšanja njihovega položaja ali rešitve problemske situacije, zateči k ravnanju v skladu z lastnimi poklicnimi – strokovnimi vrednotami, ki nemalokrat zahtevajo domiselno in ustvarjalno pomoč tam, kjer vladajo zakonodajne praznine. Takšno,

inovativno delo seveda ne zahteva nič manj zavezanosti metodam socialnega dela, zato je v novih situacijah treba razvijati nove pristope, ki bodo v želji zadovoljiti uporabnikovo potrebo ali rešiti njegovo problemsko situacijo hkrati ohranili strokovno in etično prakso za vse udeležence v procesu.

V primeru, ki ga želimo obravnavati v tem članku (enostranska posvojitve istospolnega partnerja otroka biološkega starša), bi to lahko (med drugim) pomenilo, da mora biti postopek, ki je sicer utečena praksa pri posvojitvah različnospolnih partnerjev, ustrezno izveden tudi v primeru istospolne partnerske skupnosti, seveda na podlagi enakega osrednjega vodila – skrbi za zadovoljevanje otrokovih potreb, koristi in pravic, seveda pa tudi usposobljenosti socialnih delavk in delavcev za svetovanje in pomoč partnerjem iz istospolnih partnerskih skupnosti oz. družin.

POSVOJITVE V ISTOSPOLNIH DRUŽINAH: VREDNOTE, INTERESI IN POMISLEKI

V socialnem delu je na področju varstva otrok še posebej veliko konfliktov vrednot in etičnih premislekov, predvsem pa negotovosti. Težko, celo nemogoče je natančno predvideti posledice tveganj. Na področju posvojitve morajo socialne delavke in delavci delovati v smeri ugotavljanja in zagotavljanja otrokovih koristi, hkrati pa se izogniti temu, da bi bili otroci zaradi različnih kulturnih ali drugih družinskih okoliščin deležni slabše obravnave ali bili celo prikrajšani za svoje (človekove) pravice. V okviru navedenega konteksta lahko poudarimo, da seveda ni pravica odraslih, da »dobijo« otroka, da pa je pravica otrok, da imajo odrasle osebe – starše, ki zanje skrbijo, na čustveni in drugih ravneh. Dolžnost države na drugi strani je, da omogoča staršem skrb za svoje otroke, npr. tako, da so lahko zdravstveno zavarovani po svojih starših (saj na žalost v Sloveniji še ne poznamo avtonomnega zdravstvenega zavarovanja otrok).

Letos je izšla knjiga urednic S. Banks in K. Nøhr (2012), ki predstavlja etične dileme in ponuja obravnavo teh dilem v komentarjih

socialnih delavcev in delavk, učiteljev in učiteljic ter raziskovalk in raziskovalcev s področja socialnega dela z vsega sveta. Sama sem bila povabljenka k pisanju komentarja etične dileme socialne delavke iz Turčije, ki je obravnavala vlogo za posvojitev otroka, ki jo je vložil mlad homoseksualni moški. Znašla se je v dilemi glede zaščite pravic in koristi otroka, kot jih sama razume, in legalno pravico posameznika, ki ustreza merilom za posvojitev otroka, da je vključen v bazo potencialnih posvojiteljev. V središču njenega razmišljanja so bili predvsem pričakovani odzivi okolice na otrokovo družinsko situacijo, saj bi posvojeni otrok živel s homoseksualnim staršem; posebej jo je skrbel razvoj spolnih vlog in predsodki in odnos do homoseksualnosti v turški družbi.

Socialne delavke in delavci ter drugi strokovnjaki, ki delajo na področju posvojitve, pa se morajo poleg percepcije družbene realnosti zavedati predvsem lastnih predsodkov in prepričanj, ki so podlaga za njihove strokovne odločitve. Iz te perspektive je v navedenem primeru pomembno predvsem to, kakšna je bila strokovna obravnava in ocena posameznika, ki je vložil vlogo za posvojitev otroka, ali je šlo torej za dejansko ocenjevanje njegovih sposobnosti in virov za dobro starševstvo. Ali je socialna delavka raziskala posameznikove poglede na to, kakšne so posledice njegove homoseksualne identitete in starševske identitete v kulturnem kontekstu, v katerem živi? Ga je vprašala o njegovih načrtih za prihodnost in strategijah, ki zadevajo starševstvo? Se je pozanimala o njegovih virih in mrežah, ki bi bili podpora njegovi starševski vlogi? In, ne nazadnje, je razmislila, kako lahko sama kot socialna delavka pomaga staršu v takšnih okoliščinah?

Razprava o namestitvi otrok k homoseksualnim posvojiteljem bo zagotovo potekala tako dolgo, dokler bodo obstajali nasprotujoči si pogledi na homoseksualnost. Vendar, pomembno je, da se številna mednarodna strokovna združenja (psihološka, sociološka pa tudi združenja s področja socialnega dela) strinjajo glede namestitve otrok v istospolne družine, tako v obliki rejništva kot v obliki posvojitve.

Trenutna (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) in predlagana zakonodaja (družinski zakonik) v Sloveniji ne predvidevata in ne omogočata dvostranske oz. skupne posvojitve tujega otroka v istospolnih družinah, zato so takšni razmisleki zagotovo za nekaj časa še odloženi. Tisto, s čemer pa se je treba spoprijeti zdaj, je premislek o koristih otrok, ki že živijo v istospolnih družinah, in o urejanju njihovega položaja in pravic. Slovensko družbo prežema prepričanje, da otroci za svoj (optimalni) razvoj potrebujejo enega starša moškega spola in enega starša ženskega spola. Zato je razumljivo, da je v razpravi o istospolnih družinah zaznati več pomislekov, povezanih s strahom, da je življenje v istospolnih družinah za otroke tvegano, zaradi potencialnih negativnih posledice na področjih, kot so psihološka prilagojenost, odnosi z vrstniki in spolna identiteta (za razpravo o teh tveganjih gl. Biblarz, Stacey 2010).

Najpogostejši predsodki, ki so podlaga za nasprotovanje legitimnosti družin istospolnih partnerskih zvez, so povezani z domnevno kvarnimi vplivi na otroke, ki živijo v takih skupnostih. Številne študije v tujini so pokazale, da ni razlik med otroki, ki odrastejo v istospolnih družinah, in tistimi, ki odrastejo v različnospolnih, ne v otroštvu ne v mladosti in ne v odrasli dobi. Na Švedskem je posebna vladna komisija (leta 2001), katere naloga je bila preučiti življenje otrok v istospolnih družinah, ugotovila, da homoseksualna identiteta staršev ni nekompatibilna z učinkovitim starševanjem in da ne vpliva negativno na otroke (Ryan-Flood 2005: 192). Ameriško pediatrično združenje (po Perrin 2002) in Ameriško psihološko združenje (2005) sta izdali poročila, ki zajemajo pregled številnih raziskav o starševstvu, odraščanju ipd. v istospolnih družinah, in obe dokazujeta, da empirični podatki in spoznanja ne podpirajo splošnih predsodkov in stereotipov o življenju v istospolnih družinah. Nobenih empiričnih dokazov ni, da bi bili lezbijke in geji slabši starši kot heteroseksualna populacija (cf. Victor, Fish 1995, Patterson, Chan 1996, Brewaeys *et al.* 1997, Parks 1998, Tasker 1999, Patterson 2000, Stacey, Biblarz 2001, Perrin 2002, Anderssen *et al.* 2002); o tem poroča tudi Ameriško pediatrično združenje (Perrin 2002).

Najpogostejša razlika med istospolnimi in različnospolnimi starši je le bolj enakovredna delitev dela in starševskih obveznosti (Flaks *et al.* 1995, Reimann 1997, Chan *et al.* 1998 b, Stacey, Biblarz 2001, Tuten, August 2006). Raziskave so pokazale, da so otroci iz istospolnih družin (večji del raziskav je posvečen lezbičnim družinam, nekatere gejevskim) dobro prilagojeni v svojem osebnem in socialnem razvoju (Patterson 1994, Tasker, Golombok 1997, Chan *et al.* 1998 a, Wainright *et al.* 2004), da ne doživljajo kriz ali stisk v duševnem zdravju nič pogosteje kot osebe, ki so odrasle v različnospolnih družinah (Golombok *et al.* 1983, Tasker, Golombok 1997), da ne doživljajo več vrstniškega nasilja kot drugi otroci (Vanfraussen *et al.* 2002, Tasker, Golobok 1997, Lindsay *et al.* 2006), da njihova spolna usmerjenost ni pogosteje homoseksualna kot pri populaciji, ki je odrasla v družinah različnospolnih partnerjev, in da so njihove spolne vloge jasno definirane (Green *et al.* 1986, Gottman 1990, Tasker, Golombok 1997, Golombok 2000, Wainright *et al.* 2004).

Študije so tudi pokazale, da so v družinah lezbijk, v katerih se je otrok rodil v lezbični zvezi, odnosi med starši in otrokom kakovostnejši (Flaks *et al.* 1995, Brewaeys *et al.* 1997, Golombok *et al.* 1997), zavedanje in odgovornost glede starševskih spretnosti pa večji (Chan *et al.* 1998 a) kot v družinah s partnerjema različnega spola. Kakovost odnosov med otroki in socialnimi materami je primerljiva s kakovostjo odnosov med otroki in biološkimi materami (Vanfraussen *et al.* 2003, Bennett 2003).

Hkrati raziskave brez dvoma kažejo, da spolna usmerjenost staršev ni relevantna za koristi otrok v njihovem razvoju. Raziskave dokazujejo, da procesi v družini (npr. kakovost starševstva in navezanost) pomembno vplivajo na otrokov razvoj, ne pa struktura družine (npr. koliko staršev ima otrok in kakšnega spola so). To so ugotovile različne raziskave družin – tako raziskave znotraj družin, kjer so otroci in starši povezani biološko, kot tudi družin, kjer so bili otroci posvojeni – nadalje raziskave v družinah s starši različnega spola in v družinah s homoseksualnimi

starši (*cf.* Farr *et al.* 2010: 166, Chan *et al.* 1998 a). Tudi novejša raziskava raziskovalcev Farr, Forrsell in Patterson (Farr *et al.* 2010), ki so primerjali istospolne in različnospolne družine, v katerih so bili otroci posvojeni, je pokazala, da so ne glede na spolno usmerjenost staršev otroci najboljše odraščali v družinah, v katerih so starši npr. uporabljali učinkovite vzgojne tehnike in bili zadovoljni v svojem partnerskem odnosu.

ISTOSPOLNE DRUŽINE V PRAKSI SOCIALNEGA DELA

Zakaj je tako težko sprejeti vse raziskovalne dokaze in pozitivne izkušnje? Raziskovalec in socialni delavec Stephen Hicks (1996) meni, da je razlog predvsem heteroseksistična praksa socialnega dela. Kot ugotavlja že Urek (2005: 156), javne institucije v Slovenije ocenjujejo tveganja za otroke v istospolnih družinah kot prevelika, pomoč strokovnih služb pa je osredotočena na prepoznavanje pomanjkljivosti namesto na realno, konkretno oceno tveganj in odstranjevanje ovir, ki jih doživljajo otroci in tudi starši.

Znanje o delu z družinami, v katerih sta starša istega spola, pa obstaja tudi že v socialnem delu. Hicks je raziskoval prakse socialnega dela z istospolnimi osebami, ki so vložile vloge za posvojitev. Ljudje, s katerimi je opravil intervjuje, so vedno znova poročali o tem, da so morali »izobraževati« svoje socialne delavke o življenju, stiskah in izkušnjah istospolnih ljudi in družin: to so doživljali kot diskriminacijo, saj si niso mogli predstavljati, kako lahko socialne delavke in delavci podajajo oceno o njihovi ustreznosti za posvojitev, če so tako malo seznanjeni z življenjem istospolnih ljudi (Hicks 1996). Hicks (2000: 158) je v svojih intervjujih s socialnimi delavkami in delavci, ki so obravnavali vloge lezbičnih parov za skupno posvojitev otroka ali rejništvo, ugotavljal veliko vlogo heteronormativnosti in heteroseksizma strokovnih delavcev. Hicks in McDermott (1999) pa sta ugotavljala dva poglobljena vpliva, ki škodujeta strokovnosti postopka z istospolnimi starši: pomanjkanje zanesljivih in realnih informacij o življenju v istospolnih partnerskih

skupnostih in to, da spolna identiteta osebe kar na lepem postane odločilni dejavnik – edini vidik njene osebnosti.

Socialne delavke in delavci so na usposabljanju o posvojitvi (marca in aprila 2011 na Fakulteti za socialno delo) v posebnem krajšem sklopu, namenjenemu aktualni temi posvojitve v istospolnih družinah, med drugim prepoznali in izrazili poudarke, ki jih uporabljamo kot podnaslove v tem poglavju.

»Kaj je korist otroka, ne moremo opredeljevati zgolj na podlagi spolne usmerjenosti starša.«

Kot je bilo že predstavljeno, dokazano je, da spolna usmerjenost ne vpliva niti na zmožnosti starševstva niti na razvoj otrok. Zagotovo pa je spolna usmerjenost okoliščina, zaradi katere so posamezniki (in v tem primeru tudi družine) lahko tarče diskriminacije. Pomembno je, da socialno delo takšne diskriminacije ne (re)producira, ampak aktivno deluje proti njej. Brown in Cocker (2008: 28) opozarjata, da po navadi postane spolna usmerjenost staršev edina perspektiva oz. leča, skozi katero strokovni delavci gledajo na družino, pri tem pa se izgubijo vsaka enkratnost, človeškost in izkušnje posameznikov.

Vendar pa boj proti diskriminaciji ne pomeni, da je treba spolno usmerjenost zanemariti ali jo obravnavati kot nevidno in nepomembno. Istospolno usmerjene osebe so v naši družbi naučene, da svoje spolne usmerjenosti »ne smejo razkazovati«, pogosto so jo prisiljene zamolčati zaradi strahu pred negativnimi posledicami. Hicks (2006: 108–109) poroča za Anglijo – tam je otroke posvojilo že veliko istospolnih oseb ali parov – da so strokovni delavci z dobrimi nameni preprečevati diskriminacijo svojim uporabnikom pogosto tudi odsvetovali razpravljanje o homoseksualnosti. Toda, tako se le ohranja ustaljena praksa, v kateri ni mogoče razvijati novih metod in podpore za vse uporabnike, saj so še naprej obravnavani v okviru heteronormativnih, tradicionalnih vzorcev in pogledov.

To nam lahko pojasni tudi, zakaj se nekatere ali večina mater iz istospolnih partnerskih

skupnosti, ki vstopajo v centre za socialno delo pri nas, odločajo, da ne bodo spregovorile o »očetih« svojih otrok, čeprav njihovi otroci niso bili spočeti na (tuji) kliniki s semenom anonimnega darovalca, ampak so seme darovali njihovi prijatelji, znanci itd. Dogovor med darovalcem in lezbičnima partnerkama navadno vključuje tudi to, da darovalec ne bo ali ne želi biti odgovoren za otroka, ki bo živel z dvema staršema; ker praksa še vedno narekuje »iskanje očeta« in zagotavljanje njegovih pravic in dolžnosti, na drugi stani pa ne omogoča priznanja starševskega statusa socialni materi, darovalec tako pogosteje ostane »skrit«.

Ženske imajo zato lahko občutek, da ne morejo odkrito govoriti o očetu otroka, saj ne želijo negativnih posledic tako za darovalca semena kot za partnerko, ki je socialni starš otroka. Primerjalna študija med lezbičnimi pari, ki so se odločili za starševstvo na Švedskem in Irskem, je denimo pokazala, da švedski pari pogosteje izberejo vključenega darovalca semena, ki bo imel pozneje tudi očetovsko vlogo v otrokovem življenju, ženske na Irskem, kjer je zakonodaja manj naklonjena istospolnim parom, pa so se odločale za anonimne darovalce (Ryan-Flood 2005). Sklepamo lahko, da je strah pred tem, da bi darovalec moral »pravno odgovarjati« za svoje starševstvo, na Irskem vplival na »izključevanje« darovalcev, na Švedskem pa so se ženske odločale za vključenost moških, saj je pravni status socialnega starša, v tem primeru socialne mame, bolj dorečen.

Socialno delo na področju posvojitve je lahko vir izkušenj o tem, da družina ne pomeni le krvne vezi med starši in otroci, ampak da krvne vezi sploh niso pogoj za skrbne, spoštljive in ljubeče odnose. Socialno starševstvo (*cf.* Završek 2009) pomeni širitev okvirov tega, kako razumemo sorodstvene vezi, intimne in skrbstvene odnose v družini. Prav socialno delo na področju posvojitve lahko iz svoje prakse pokaže, da so skrb in odnosi v družini pomembnejši od bioloških povezav. V podobnem položaju so otroci v istospolnih družinah: starši, s katerimi živijo, so zanje edini in pravi starši, ne glede na njihov spol, zato je nujno, da ugotavljamo otrokove koristi iz te perspektive. Kot je povedala ena od udeleženk seminarja:

Ne razumem, zakaj imamo s tem take težave. Ko obravnavam družino, kjer npr. oče ni biološki starš otroka, pa že živijo skupaj nekaj časa, se razumejo, spoštujejo, se imajo radi, za otroka je dobro poskrbljeno, ne razmišljam več o tem, da je edino prav, da ta oče tudi pravno postane odgovoren za tega otroka in da odobrim posvojitve. Mislim, da moramo v vseh primerih, kjer gre za dobre odnose in skrb za otroka, ravnati tako. (Osebni pogovor, marec 2011.)

»Pomembno je, da se odločamo strokovno, da pustimo ob strani predsodke.«

Strokovno in etično socialno delo pomeni med drugim tudi prakso, ki je usmerjena k socialni pravičnosti in temelji na človekovih pravicah. S svojimi metodami in orodji se socialno delo bojuje proti različnim vrstam izključenosti v naši družbi (na ekonomski, socialni, izobrazbeni idr. ravneh), zato je ključno, da se v njem ne znajdejo različne fobije in izmi (različne oblike nestrpnosti in sovražnosti, kot so islamofobija, antisemitizem, anticiganizem, ksenofobija idr.); ena od njih je tudi homofobija. Ryan in sodelavci (2004: 89) navajajo različne študije o odnosu strokovnih delavk in delavcev, ki delajo na področju varstva otrok in družine, do homoseksualnih kandidatov za posvojitev, in ugotavljajo, da ti pri oceni kandidatov pogosteje uporabljajo lastne, osebne standarde in vrednote ter poglede, ki so jih razvili v primarni socializaciji, torej v okviru svoje primarne družine. V praksi to pomeni, da se v tovrstnih postopkih zamegli tako strokovnost, ki naj bi izhajala iz njihovega izobraževanja in poklica, kot tudi koristi otrok.

Eden od pglavitnih argumentov, ki so ga tudi v Sloveniji uporabljali v razpravah, povezanih z družinskim zakonikom, je argument nezrele družbe, ki bo diskriminirala otroke, ki prihajajo iz istospolnih družin. Kot opozarja že Urek (2005: 167), ta argument

v isti sapi priznava diskriminacijo nad istospolno populacijo in hkrati navaja k sklepu, da je boljše ne spreminjati obstoječih razmer. Včasih

ta argument »nezrele družbe« uporabijo isti ljudje, ki trdijo, da homoseksualci pri nas niso več diskriminirani in da imajo že tako dovolj pravic. Od kje potemtakem bojazen, da bo otroke istih nediskriminiranih oseb zapostavljala neka abstraktna nezrela družba?

Kadar socialno delo prepozna, da so določene osebe ali skupine diskriminirane, družbeno izključene, izolirane ali celo tarča zlorab in nasilja, te iste diskriminacije ne sme (re)producirati, ampak se mora z njo aktivno spopasti, v različnih oblikah: z individualno podporo, zagovorništvo, ozaveščanjem skupnosti, vplivanjem na socialne politike ... Na številnih področjih je socialno delo že aktivno izhajalo iz svoje vrednostne baze in pripomoglo k izboljšanju položaja posameznikov in skupin. Zato je tudi na področju dela z istospolnimi družinami pomembno, da razumemo, o kom govorimo, ko navajamo »nezrelo družbo, v kateri bo moral odraščati otrok istospolnih staršev«: o nečem abstraktnem, nečem konkretnem ali morda celo tudi predvsem o lastnih predsodkih.

Zagotovo drži, kar potrjujejo tudi raziskave o homofobiji pri nas, da je odklonilen odnos do istospolne usmerjenosti velik problem, ki je navzoč tako na strukturni kot medosebni ravni. Pa vendar, kot pričajo intervjuji z istospolnimi družinami pri nas (Sobočan 2009), imajo te pozitivne in dobre odnose s svojo neposredno okolico. Hkrati pa se pogosto srečujejo s težavami v institucionalnih okoljih, prav zato, ker pravni status njihovega družinskega življenja ni urejen (*ibid.*). Pglavitno je, da so starši in otroci iz istospolnih družin »eksperti na podlagi svojih izkušenj«; njih same je treba vprašati, v kakšnem položaju so in kakšno podporo potrebujejo. Zagotovo je mogoče trditi, da večina socialnih delavk ni seznanjena z vsakdanjim življenjem in specifičnimi situacijami, s katerimi se srečujejo istospolne osebe, ki so starši, in njihovi otroci, zato je še pomembneje, da delo na področju istospolnih družin ne izhaja iz (lastnih) predstav, predvidevanj in kulturno posredovanih stereotipnih idej in podob. »Vse to je novo za nas. Zato se moramo učiti!« je povedala ena od socialnih delavk (osebni pogovor, marec 2011).

»Morda gre za poročeno žensko, ki pa pozneje odkrije, da je istospolno usmerjena. Ali to pomeni, da potem kar naenkrat, po veliko letih, ne bo več dobra mati otroku?«

Realnosti družin so različne in tudi družine same se spreminjajo, ko se razvijajo. Istospolne družine oz. odraščanje otrok z istospolno usmerjenimi starši tudi v Sloveniji niso nov pojav. So le pojav, ki je bil pogosto neviden, celo skrit (med drugim zaradi diskriminacije). Najnovejša raziskava, ki jo je izvajala Fakulteta za socialno delo v sodelovanju z nemškimi in švedskimi partnerji (Streib-Brzić *et al.* 2011) o izkušnjah s homofobijo v šoli v primeru otrok iz istospolnih družin, je pri iskanju intervjuvancev pokazala, da številne družine, kjer sta oba starša istega spola, živijo družinsko življenje, ki je v javnosti nevidno. Naj gre za družine, v katerih se je otrok rodil v partnerski zvezi dveh žensk, v dogovoru dveh istospolnih parov, ali pa (teh je največ) reorganizirane družine, v kateri otroci sicer imajo dva biološka starša različnega spola, vendar je vsaj eden od njihovih staršev v novi, istospolni skupnosti.

Zagotovo je pomislek, da bodo otroke iz istospolnih družin »zafrikavali« v šoli, upravičen – navedena raziskava (*ibid.*) je celo pokazala, da so otroci tudi žrtve nasilja oz. diskriminacije učiteljev (!) zaradi oblike družine, v kateri živijo – toda, pomembno je vedeti, da večina otrok doživlja vrstniško nasilje, le oblike se spreminjajo (npr. ker je družina revna, ker je prišla iz kake jugoslovanske republike, ker je nekdo v družini na vozičku, ker je mama predebela ali ker oče ne igra nogometa). Stres, ki ga otroci zato doživljajo, je zagotovo velik, a kakšne bodo njegove posledice, je odvisno od tega, kako se nanj odzovejo starši in kako čustveno skrbijo za otroka. Vlogo pa ima seveda tudi okolica – če smo priče homofobičnemu nasilju, je prav, da se nanj odzovemo, tako kot na druge oblike nasilja.

Podatkov o starševstvu glede na spolno usmerjenost v Sloveniji ne zbiramo v posebni statistiki; imajo pa takšno statistiko v Združenih državah Amerike in tam statistike kažejo, da ima 35 odstotkov lezbijk biološke otroke (v primerjavi z 65 % heteroseksualnih in biseksualnih žensk), 16 % gejev pa ima bi-

ološke ali posvojene otroke (v primerjavi z 48 % heteroseksualnih in biseksualnih moških) (Gates *et al.* 2007: 5).¹

Posebej zbuja skrb, da so bile ene od osrednjih informacij, ki bi imele veljavo v razpravi o družinskem zakoniku, podatki o tem, koliko istospolnih družin je v Sloveniji – kakor da si te »zaslužijo« več pravic, če jih je petsto, kot pa če jih je tristo. Dejstvo je, da istospolne družine v Sloveniji obstajajo, in vse pogosteje trkajo tudi na vrata centrov za socialno delo. Socialno delo pa s sprejemanjem različnih družinskih realnosti

briše meje med primernimi/zaželenimi in neprimernimi/manj zaželenimi družinami, ki jih vzpostavlja rasistični diskurz. (Urek 2005: 155.)

Naloga socialnega dela ni iskanje »idealnih« ali »ustreznih« oblik družinskega življenja, temveč razumevanje, kakšne družine obstajajo, in raziskovanje njihovih potreb (Čačinovič Vogrinčič 1995).

Kot ugotavlja S. Hicks (2005: 165), namesto da se sprašujemo, ali je za otroke istospolno starševstvo slabo (in na drugi strani dokazujemo, da je dobro), bi se morali pravzaprav vprašati, kako sodobni diskurzi vedno znova generirajo in ohranjajo idejo, da so istospolne družine tako zelo drugačne in zato nepopolne, pomanjkljive. Namesto razpravljanja o tem, ali so določene družinske oblike primerne za to, da v njih odraščajo otroci, bi se morali vprašati, zakaj so določene oblike družin še vedno strukturno izključene, saj so s tem v neenakem položaju tako starši kot tudi otroci.

Če nekaj ni legalizirano, še ne pomeni, da ne obstaja. Kako bomo pomagali, če pa jih zavračamo? (Osebni pogovor, marec 2011.)²

¹ Različne ocene obstajajo, koliko otrok v ZDA odrašča z istospolnimi starši, od katerih je vsaj eden otrokov biološki starš, teh je nekaj milijonov. Hkrati pa številni istospolni pari tudi skupaj posvojijo otroke ali zaprosijo za rejništvo. V ZDA kar 65.500 posvojenih otrok živi z gejevskimi ali lezbičnimi starši, tj. 4 % vseh posvojenih otrok; 14.100 otrok v rejništvu je bilo nameščenih h gejevskim in lezbičnim staršem, tj. 3 % vseh otrok v rejništvu (Gates *et al.* 2005).

² Eden od centrov za socialno delo vloge za enostranske posvojitve v istospolni družini sploh ni sprejel v postopek.

SKLEP

Veliko se pogovarjamo o potrebah odraslih. Ampak v ospredju je otrok in mislim, da moramo mi razviti novo prakso na tem področju. Postavljati tudi drugačna vprašanja, suvereno raziskovati ... to je naša naloga! (Izjava socialne delavke na izobraževanju na temo posvojitve, FSD, 2011.)

Misel, ki jo je izrazila socialna delavka, je zelo zgovorna. Argumentacije nasprotnikov družinskega zakonika izhajajo iz sklicevanja na otrokove pravice: da bi jih zaščitili, menijo, da je treba odreči in vzeti pravice odraslim osebam. Vendar so te odrasle osebe hkrati starši otrok, za katere naj bi se navedeni bojevali: in s svojim bojem se pravzaprav bojujejo proti pravicam in enakopravnemu položaju teh otrok. Istospolni starši se svojim otrokom ne bodo odrekli, četudi bodo še naprej ostali v neenakem položaju; še naprej jih bodo imeli radi in zanje skrbeli v družinskih oblikah, v katerih živijo zdaj. Na življenje otrok pa lahko dodatno vpliva predvsem to, kakšna bosta vloga in delo institucij, s katerimi so družine v stiku (šola, zdravstvo, socialno delo ipd.).

Socialno delo na področju dela z istospolnimi družinami pri nas se mora šele oblikovati; vključuje pa tako ocenjevanje in spremljanje kot tudi (in predvsem) podporo in svetovanje. Zdaj je za socialne delavke, ki so prejele vloge za enostransko posvojitve v istospolnih družinah, pomembno npr. to, kako voditi pogovor s staršema, katere teme je treba raziskati, kaj je treba vprašati. Pomembne so enake reči kot v različnospolnih družinah, kjer želi eden od staršev posvojiti; vendar so zagotovo nekatera vprašanja drugačna, saj imajo istospolne družine tudi posebnosti, povezane z odnosom okolja do njihove družinske realnosti. Iz izkušenj, ki jih imajo socialne delavke in delavci, ki delajo z istospolnimi posvojitelji, se lahko naučimo, da je v zvezi s koristjo otroka dobro raziskati teme:

1. Vprašanje homoseksualnosti:

- izkušnje z lastno homoseksualnostjo (zgodovina razkritja, vprašanje internalizirane homofobije),
- ranljivost, ki izhaja iz potencialnih homofobičnih izkušenj,

- vpliv homofobije in heteroseksizma na življenje družine in otrok v njej.

2. Vprašanje odnosov:

- odnosi s primarno družino (stari starši otroka) in socialno mrežo,
- potencialni odnosi z darovalcem (kadar je bil otrok spočet s pomočjo darovanega semena) in kako bodo o spočetju (očetovstvu) spregovorili z otrokom,
- viri podpore in moči (kdo, kaj).

3. Vprašanje strategij:

- kakšni so viri moči in strategije starševstva v povezavi z obliko družine,
- kako bodo pripravili otroka na potencialne negativne odzive okolice,
- strategije ravnanja: odnos z vrtcem, šolo, okolico.

Raziskovanje teh vprašanj zagotovo pomeni, da se bo socialno delo veliko naučilo iz izkušenj v istospolnih družinah, pomembneje od tega pa je, da socialno delo tudi zna prepoznavati koristi za otroka v tem okviru – to pomeni, da mora o vprašanih, ki jih zastavlja, že premisliti (se seznaniti z življenjem istospolnih oseb, se poučiti iz ugotovitev številnih raziskav na tem področju, poznati priporočila psiholoških, socialnodelavskih in drugih združenj, itd.) in biti pripravljeno tudi svetovati, usmerjati, predlagati.

VIRI

Ameriško psihološko združenje (2005), *Lesbian & Gay Parenting*. Washington: American Psychological Association.

ANDERSSON, N., AMLIE, C., YTTEROY, E. A. (2002), Outcomes for children with lesbian or gay parents. A review of studies from 1978 to 2000. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 5: 335–351.

BANKS, S., NØHR, K. (2012) (ur.), *Practising social work ethics around the world: Cases and commentaries*. London, New York: Routledge.

BENNETT, S. (2003), Is there a primary mom? Parental perceptions of attachment bond hierarchies within lesbian adoptive families. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 20, 3: 159–173.

BREWAEYS, A., HALL, E. V. VAN (1997), Lesbian motherhood: The impact on child development

- and family functioning. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology*, 18, 1: 1–16.
- BROWN, H. C., COCKER, C. (2008), Lesbian and gay fostering and adoption. Out of the closet into the mainstram? *Adoption & Fostering*, 32, 4: 19–30.
- CHAN, R. W., RABOY, B., PATTERSON, C. J. (1998 a), Psychosocial adjustment among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers. *Child development*, 69, 2: 443–457.
- CHAN, R. W., BROOKS, R. C., RABOY, B., PATTERSON, C. J. (1998 b), Division of labor among lesbian and heterosexual parents: Associations with children's adjustment. *Journal of Family Psychology*, 12, 2: 402–419.
- ČAČINOVIČ VOGRIČIČ, G. (1995), Dopolnjene družine. V: Rener, T., Potočnik, V., Kozmik, V. (ur.), *Družine: Različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum.
- FARR, R. H., FORSELL, S. L., PATTERSON, C. J. (2010), Parenting and child development in adoptive families: Does parental sexual orientation matter? *Applied Developmental Science*, 14, 3: 164–178.
- FLAKS, D. K., FISHER, I., MASTERPASQUA, F., JOSEPH, G. (1995), Lesbians choosing motherhood: A comparative study of lesbian and heterosexual parents and their children. *Developmental Psychology*, 31, 1: 105–114.
- GATES, G. J., BADGETT, M. V. L., MACOMBER, J. E., CHAMBERS, K. (2007), *Adoption and Foster Care by Gay and Lesbian Parents in the United States*. Los Angeles: The Williams Institute, UCLA School of Law.
- Golombok, S. (2000), *Parenting: What really counts?* London, New York: Routledge.
- GOLOMBOK, S., TASKER, F., MURRAY, C. (1997), Children raised in fatherless families from infancy: Family relationships and the socio emotional development of children of lesbian and single heterosexual mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 7: 783–791.
- GOTTMAN, J. (1990), Children of gay and lesbian parents. V: Bozett, F., Sussman, M. (ur.), *Homosexuality and Family Relations*. New York: Harrington Park (177–196).
- GREEN, R., MANDEL, J., HOTVELD, M., GRAY, J., SMITH, L. (1986), Lesbian mothers and their children: A comparison with solo parent heterosexual mothers and their children. *Sexual Behaviours*, 15, 2: 167–184.
- HICKS, S. (1996), The 'last resort': Lesbian and gay experiences of the social work assessment process in fostering and adoption. *Practice*, 8, 2: 15–24.
- (2000), 'Good lesbian, bad lesbian...': Regulating heterosexuality in fostering and adoption assessments. *Child and Family Social Work*, 5, 2: 157–168.
- (2005), Is gay parenting bad for kids? Responding to the 'very idea of difference' in research on lesbian and gay parents. *Sexualities*, 8, 2: 153–168.
- (2006), Maternal men – perverts and deviants? Making sense of gay men as foster carers and adopters. *Journal of GLBT Family Studies*, 2, 1: 93–114.
- Hicks, S., McDermott, J. (ur.) (1999), *Lesbian and gay fostering and adoption: Extraordinary yet ordinary*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- PARKS, C. A. (1998), Lesbian parenthood: A review of the literature. *American Journal of Orthopsychiatry*, 68, 3: 376–389.
- PATTERSON, C. J. (1994), Children of the lesbian baby boom: Behavioural adjustment, self-concepts, and sex-role identity. V: Greene, B., Herek, G. (ur.), *Contemporary Perspectives on Lesbian and Gay Psychology: Theory, Research and Application*. Beverly Hills, CA: Sage (156–175).
- (2000), Family relationships of lesbians and gay men. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 4: 1052–1069.
- PATTERSON, C. J., CHAN, R. W. (1996), Gay fathers and their children. V: Cabaj, R. P., Stein, T. S. (ur.), *Textbook of homosexuality and mental health*. Washington, DC: American Psychiatric Press, Inc. (371–393).
- PERRIN, E. C. (2002), Technical report: Co-parent adoption or second-parent adoption by same-sex parents. *Pediatrics*, 109, 2: 341–344.
- REIMANN, R. (1997), Does biology matter? Lesbian couples' transition to parenthood and their division of labor. *Qualitative Sociology*, 20, 2: 153–185.
- RYAN-FLOOD, R. (2005), Contested heteronormativities: Discourses of fatherhood among lesbian parents in Sweden and Ireland. *Sexualities*, 8, 2: 189–204.
- RYAN, S. D., PEARLMUTTER, S., GROZA, V. (2004), Coming out of the closet: Opening agencies to gay and lesbian adoptive parents. *Social Work*, 49, 1: 85–95.
- SOBOČAN, A. M. (2009), Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno delo*, 48, 1–3: 68–56.
- (2011), Female same-sex families in the dialectics of marginality and conformity. *Journal of Lesbian Studies*, 15, 3: 331–352.

- STACEY, J., BIBLARZ, T. (2010), How does the gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family*, 72, 1: 3–22.
- STREIB-BRZIĆ, U., QUADFLIEG, C., GUSTAVSSON, M., SCHMIDT, I., ZAVIRŠEK, D., SOBOČAN, A. M., BERCHT, S., PAN, M. (2011), *Homophobic motivated violence as experience of children growing up with homosexual parents in the context of school*. Berlin, Lund, Ljubljana: EU programme Daphne III (neobjavljeno poročilo).
- TASKER, F. (1999), Children in lesbian-led families: A review. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 4, 2: 153–166.
- TASKER, F., GOLOMBOK, S. (1997), *Growing up in a lesbian family: Effects on child development*. New York: The Guilford Press.
- TUTEN, T. L., AUGUST, R. A. (2006), Work-family conflict: A study of lesbians mothers. *Women in Management Review*, 21, 7: 578–597.
- UREK, M. (2005), Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: Implikacije za socialno delo. *Družboslovne razprave*, 21, 49–50: 147–155.
- VANFRAUSSEN, K., PONJAERT-KRISTOFFERSEN, I., BREWAEYS, A. (2002), What does it mean for youngsters to grow up in a lesbian family created by means of donor insemination? *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 20, 4: 237–252.
- (2003), Family functioning in lesbian families created by donor insemination. *American Journal of Orthopsychiatry*, 73, 1: 78–90.
- VICTOR, S. B., FISH, M. C. (1995), Lesbian mothers and their children: A review for school psychologists. *School Psychology Review*, 24, 3: 456–479.
- WAINRIGTH, J. L., RUSSEL, S. T., PATTERSON, C. J. (2004), Psychosocial adjustment, school outcomes and romantic relationships of adolescents with same-sex parents. *Child development*, 75, 13: 1886–1898.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004), *Ur. l. RS*, 69/2004: 3098.
- ZAVIRŠEK, D. (2009), Med krvjo in skrbjo: Socialno starševstvo kot širitev koncepta starševstva v današnjem svetu. *Socialno delo*, 48, 1–3: 3–16.